

yakîn, zan, şek ve vehim şeklinde dört kademedede ele alan fakihler şekki “bir şeyin o şey olduğuna inanmada kalbin mutlak kararsızlık hali”, yakîni de diğer tanımlarının yanı sıra “bir şeyin o şey olduğuna kalbin mutmain olması”, “kati delile dayanarak kesinliğe ulaşması” veya “kesin olarak ya da yakîn zanla bilmesi” şeklinde tanımlamıştır (Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, I, 193; Ali Haydar, I, 39-40). Özellikle son tanım fıkhîta geçerli bir delilden doğan galip zannın, üzerine hüküm bina edilmesi açısından yakîn mesabesinde kabul edilmesini izah içindir. Anılan küllî kaidede yakîn derecesinde bir delile istinaden verilen hükmün ancak buna denk veya daha kuvvetli karşı delille ortadan kaldırılabileceği anlatılır (Ahmed ez-Zerkâ, s. 80). Fıkıhta satın alınan malda malı geri vermeyi haklı kılabilecek ölçüde bir kusurun bulunup bulunmadığında (hıyar-ı ayb) tereddüt edilirse malın kusursuzluğu, borcun varlığında şek halinde borçsuzluk, abdestin bozulduğunda tereddüt edildiğinde abdestin mevcudiyeti, elbiseye bir pisliğin bulaştığı biliniyor da yeri bulunamıyorsa tamamının yikanması gibi hükümler kaidenin uygulama örnekleri olmasının yanında aslı berâet, mâsumiyet karinesi ve galip zan gibi delillerin yakîn kapsamında sayıldığı da göstermektedir.

Tasavvufta yakîn genelde kalpte hâsıl olan ve şüphe ihtimali bulunmayan bilgi olarak görülmüştür (Hücvîrî, s. 464, 625-626; Kuşeyrî, s. 85). Sûfiler içinde yakîni “şüphenin ortadan kalkması, kalp gözü, müşahede ve mutlak teslimiyet hali” şeklinde tanımlayanlar da vardır (Kelâbâzî, s. 122-123). Nefis ancak yakîne ulaşmakla ya da yakîne ulaşmaya doğru hareket etmekle sükûn bulur. İlim ve itminan arasında üstün bir makam olan yakîn imanın kalbe yerleşmesine benzetilmiştir. Yakîn, “bütün şüpheleri bertaraf edip gaybı tasdik etmek” anlamı taşıdığı için bütün hallerin en son mertebesidir. Bundan dolayı yakîn neticesi sevinmek, münâcâtın tadını almak, illet ve töhmet taşıyan itirazların giderilmesi ve kalplerin yakîn hakikatlerini müşahede etmesi sayesinde Allah Teâlâ'ya nazar ederek saflığa ulaşmaktır. Sûfilere göre ilme'l-yakîn akîl ve nakîl ilimleri delilleriyle bilen âlimlerin bilgi mertebesini, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ise derecelerine göre mükâşefe ve müşahedeye mazhar olan peygamberlerle velilerin ulaştığı bilgi mertebelerini teşkil eder. Bu konuda sûfiler farklı tasnif ve isimlendirmelerde yapmışlardır. Yakînün haber, delâlet

ve müşahede diye nitelenen üç derecesi bulunduğunu söyleyen Kuşeyrî ilme'l-yakîni akıl sahiplerine, ayne'l-yakîni ilim erbabına, hakka'l-yakîni de mârifet ehli dediği sūfilere nisbet etmektedir (*er-Risâle*, s. 85, 91). İbnü'l-Arabî ise ilme'l-yakîni delilin verdiği bilgi, ayne'l-yakîni müşahede ve mükâşefe sonucunda elde edilen bilgi, hakka'l-yakîni de ilimden hâsıl olan ve hakkı görmeye iradesini teşkil eden bilgi diye açıklamıştır (*İşlâhât*, s. 61). İbnü'l-Arabî bunların dışında “bütün varlıkta hakkı müşahede etme” anlamında “hakikatü'l-yakîn” adıyla bir mertebeden daha bahseder (*el-Fütûhât*, II, 495). İbn Haldûn, sūfilerin yakîn derecelerinden her birini sâlikin mertebelerinden muhâdara, mükâşefe ve müşahede ile irtibatlandırdıklarını belirtir (*Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 45).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1547-1548; Wensinck, *el-Mu'cem*, “yakîn” md; *Müsned*, I, 3, 5, 7-9; II, 22, 148; V, 229, 366; VI, 439; Kindî, *Resâ'il*, I, 171; Eş'arî, *Ma'âlat* (Ritter), s. 526; Fârâbî, *Şerâ'itü'l-yakîn* (nşr. ve trc. Mübahat Türker-Küyel), Ankara 1990, s. 45-54; a.m.f., *Kitâbü'l-Burhân* (a.e. içinde), s. 63-71; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 20; Serrâc, *el-Lüma'* (nşr. R. A. Nicholson), Leiden 1914, s. 70-72; Kelâbâzî, *et-Ta'aruf* (Nevâvî), s. 122-123; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Ma'âlat*, s. 11; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1970, s. 34-35; Hücvîrî, *Keşfü'l-ma'cûb* (nşr. İsmâ'îl Abdülhâdî Kindî), Beyrut 1980, s. 464, 625-626; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Beyrut 1990, s. 85, 91; Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 82-84; a.m.f., *el-Münkiz mine'd-dâlal* (*Mecmû'atü resâ'ilü'l-İmâm el-Gazzâlî* içinde), Beyrut 1416/1996, s. 538; a.m.f., *Mihakkü'n-nazar* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1994, s. 99-101, 102-108; a.m.f., *Mi'yârü'l-ilm* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1960 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelüs), s. 180-182; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, II, 32-33; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 206, 495; a.m.f., *el-Fenâ' fi'l-müşahede ve'l-yakîn* (nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd), Kahire 1416/1996, s. 12-14; a.m.f., *İşlâhât: Mu'cemü işlâhâti's-süfiyye* (nşr. Abdülvehhâb el-Câbî), Beyrut 1411/1990, s. 61; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Telhişü'l-Muhasşal* (nşr. Abdullah Nûrânî), Tahran 1359/1980, s. 12-16; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, Beyrut 1987, s. 261; Teftâzânî, *Şerhu'l-Ma'âsîd* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 218; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 45; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkif* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1417/1997, I, 51; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzü'uyûni'l-beşâ'ir*, Beyrut 1405/1985, I, 193-212; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Beyrut 1412/1991, II, 164; V, 384; Abdülâtîf Harpûtî, *Tenkihu'l-kelâm*, İstanbul 1330, s. 11; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükâm*, İstanbul 1330, I, 39-41; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 67-68; İsmail Fenni [Ertugrul], *Lugat-çe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 91; Elmalılı, *Hak Dîni*, V, 3080; VIII, 5467; Necatî Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1974, s. 169-170; Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idil-fıkhiyye*, Dimaşk 1409/1989, s. 79-86.

OSMAN DEMİR

YAKİNİYÂT (اليقينيات)

Doğruluğu
kesin olan önermeler anlamında
felsefe ve mantık terimi.

Sözlükte “gerçeğe uygun bilgi, doğruluğunda şüphe bulunmayan inanç” anlamındaki yakînün nisbet hali yakîni kelimesinin çoğulu olan yakîniyyât doğruluk derecesi kesin veya kesine yakın önermeler için kullanılır. Fârâbî, kadîm mantıkçıların bunu “doğru kabul edilmesi gereken öncüller” diye adlandırdıklarını söyler (*Kitâbü'l-Burhân*, s. 87). İbn Sînâ da sonraki mantıkçıların yakîniyyât adını verdiği önermeleri “doğru kabul edilmesi gereken önermeler” başlığı altında ele almıştır (*el-İşârât*, s. 50 vd.); Gazzâlî ise yakîn olduğu zannedilen inançları da yakîniyyât içinde değerlendirir (*Mihakkü'n-nazar*, s. 102).

İslâm mantık geleneğinde yakîn kavramını ilk defa geniş biçimde inceleyen düşünür Fârâbî'dir. Bununla birlikte kesinlik ifade eden önermeleri İbn Sînâ sınıflandırarak her birinin özelliklerini örnekleriyle tanıtmıştır. Ardından gelen mantıkçılar, İbn Sînâ'nın tasnifini adında yaptıkları bazı değişikliklerle benimseyip sürdürmüşlerdir. İslâm mantık tarihinde önermeler, doğruluk değeri bakımından ilk defa ayrıntılı şekilde *Kitâbü's-Şifâ'*'nın *el-Burhân* kitabında (II. Analitikler, s. 13-17) tasnif edilmiştir. İbn Sînâ yakîn yerine zarûret kavramını kullanmayı tercih eder. Daha önce Fârâbî “Yakîn sadece zaruri önermelerde (zarûriyyât) bulunur; yakînün sınıfları zarurinin sınıfları kadar olabilir” (*Kitâbü'l-Hatâbe*, s. 33) dediğine göre o da yakîn ile zaruri arasındaki ilişkinin farkındadır. Bu sebeple İbn Sînâ sonrasındaki mantıkçılar yakîni önermeleri bazan yakîniyyât, bazan bedîhiyyât, bazan da zarûriyyât adıyla tasnife tâbi tutmuşlardır.

İbn Sînâ *en-Necât*'ta (s. 126) bilgi derecelerini evveliyât, tecribiyât ve mahsûsât diye üç kısma ayırır. Sehlân es-Sâvî doğruluk değeri taşıyan vehimleri de yakîniyyâta dahil ederken (*el-Beşâ'irü'n-nâşiriyye*, s. 228) Gazzâlî bildiği kesinliği evveliyât, iç müşahedeler, dış duyular, tecribiyât, tevâtürle bilinenler, vehmiyyât ve meşhûrât şeklinde yedi derecede inceler (*Mihakkü'n-nazar*, s. 102-108). Kutbüddin er-Râzî, Kazvîni'nin *eş-Şemsiyye*'sine yazdığı *Tahrîrü'l-kavâ'idil-mantıkîyye* adlı şerhte (s. 458-460) yakîniyyâtı zarûriyyât ve nazariyyât şeklinde ikiye ayırır ve zarûriyyât adı altında İbn Sînâ'nın

YAKİNİYÂT

doğru kabul edilmesi gereken önermeler dediği, sonraki mantıkçıların yakiniyyât adını verdiği altı önermeyi sayar. Tehânevî'ye göre de yakiniyyât ya zarurî ya nazarî olur. Zarûriyyât içinde gösterilen altı önerme kesinlik değerine göre çoğunlukla şöyle sıralanır: Evveliyât, fitriyyât, müşâhedât, hadsiyyât, mücerrebât, mütevâtîrât. Gazzâlî'de görüldüğü gibi bazan bunlara vehmiyyât da eklenir. Bazı mantıkçılar, yakiniyyâtı "evveliyât ve duyu verileri" anlamında kullanılan "hissiyât" başlığı altında toplayarak yukarıdaki altı önerme çeşidinden fitriyyâtı birinciye, diğerlerini de ikinciye dahil ederler. Bu ikili tasnife "iç duyuyla kavranan açık önermeler" anlamındaki vicdâniyyâtı ilâve edenler de vardır. Bir görüşe göre altı önermeden sadece hissiyyât ve evveliyât zorunlu bilgiler arasında yer alır (*Keşşâf*, II, 1547-1548). Son dönem mantık kitaplarındaki yakiniyyât veya zarûriyyât tasnifi genelde Tehânevî'nin gösterdiği şekildedir. İbn Sînâ yakini niteliğini taşıyan önermeye (et-tasdikü'l-yakinî) adını verir (*Kitâbü's-Şifâ*, s. 3). Bu tür öncüllerden yapılan kıyasa el-kıyâsü'l-yakinî (İbn Ebû'l-Hadîd, s. 289), el-kıyâsü'l-burhânî (İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ*, s. 2) ve el-felsefetü'l-yakinîye (Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, s. 69) gibi isimler verilmiş, ayrıca bu önermeler burhanî kıyasın unsurları sayılmış, burhanî kıyaslardan elde edilen sonuçlar da nazariyyât olarak anılmıştır (ayrıca bk. **BEDİHÎ; YAKİN; ZARÛRİYÂT**).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "Vicdâniyyât" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1547-1548; Fârâbî, *Kitâbü'l-Burhân* (el-Mantık 'inde'l-Fârâbî içinde, nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1987, s. 20-26, 87; a.m.f., *Şerâ'itü'l-ya-kîn* (a.e. içinde, s. 98-104; a.m.f., *Kitâbü'l-Hağâbe* (*Deux ouvrages inédits sur la rhétorique* içinde, nşr. ve trc. J. Langhade), Beyrouth 1986, s. 33; a.m.f., *Kitâbü'l-Hurûf: Harfler Kitabı* (nşr. ve trc. Ömer Türker), İstanbul 2008, s. 69; İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: II. Analitikler* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 1-3, 13-17, 197; a.m.f., *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş./1985, s. 126; a.m.f., *el-İşârât ve't-tenbihât: İşâretler ve Tenbihler* (nşr. ve trc. Ali Durusoy v.dğr.), İstanbul 2005, s. 50-56; Gazzâlî, *Mihakkü'n-nazar* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1994, s. 99-100, 102-108; Ömer b. Sehlân es-Sâvî, *el-Beşâ'irü'n-Naşiriyye fi 'ilmi'l-mantık* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1996, s. 219-229; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu'l-Âyâtü'l-beyyinât* (nşr. Muhtâr Cebli), Beyrut 1996, s. 289-293; Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûri, *Resâ'ilü's-Şecereti'l-ilâhiyye fi 'ulûmi'l-hakâ'iki'r-rabbâniyye* (nşr. M. Necip Görgün), İstanbul 2004, I, 407-409; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrîrü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye fi şerhi'r-risâleti's-Şemsiyye* (nşr. Muhsin Bîdârfar), [baskı yeri ve tarihi yok] (İntişârât-ı Bîdâr), s. 458-460; Ahmed Cevdet Paşa, *Mi'yar-ı Sedâd* (s. nşr. Necati Demir), Ankara 1998, s. 120.

ALİ DURUSOY

YAKOVA(bk. **DİYAKOVA**).**YA'KÛB**

(يعقوب)

**Hz. İbrâhim'in torunu
ve İsrâiloğulları'nın atası olan
peygamber.**

İshak'ın oğlu Ya'küb, Kur'ân-ı Kerîm'e göre peygamber, yahudi inancına göre İsrâil'in ataları diye adlandırılan üç kişiden biridir (diğerleri İshak ve İbrâhim'dir) (*IDB*, II, 786) ve İsrâiloğulları'nın isim babasıdır. Ya'küb kelimesinin aslı İbrânicé Yaakov'dur (Yaakov). Tevrat'ta kelimenin menşei iki şekilde izah edilmektedir. Bunlardan birine göre Yaakov "topuk tutan" demektir; zira Esav ile ikiz olan Ya'küb önce doğan Esav'ın topuğunu tutarak dünyaya gelmiştir (Tekvîn, 25/26). Diğerine göre ise kelime "birinin yerini alan" mânâsındadır. Ya'küb, Esav'ın ilk oğul olma hakkını elinden aldığı, onun yerine geçtiği ve bereketini çaldığı için bu adla anılmıştır. Esav, "Onun adı haklı olarak Yaakov çağrılmıyor mu, çünkü iki defa beni aldattı, benim yerime geçti" sözleriyle (Tekvîn, 27/36) bunu vurgulamaktadır (a.g.e., II, 782-783). Ahd-i Atîk'te kelime, "Çünkü her kardeş çok aldatacak" (Yeremya, 9/4) ve, "Rahimde kardeşini topuğundan tuttu" (Hoşea, 12/3), şeklinde her iki anlamda da kullanılmaktadır. Yine Tevrat'taki bir ifadeye göre Ya'küb'a Tanrı tarafından İsrâil adı verilmiş olup (Tekvîn, 35/1-15) bizzat Tanrı ile veya meleğiyle güreştiği için bu adı almıştır (Tekvîn, 32/22-32). Eski Ahd'de de Ya'küb'un ana rahminde kardeşini topuğundan tuttuğu, büyüyünce Allah ile güreştiği ve meleğiyle de güreşip onu yendiği belirtilmektedir (Hoşea, 12/3-4). Ayrıca kelimeyi oluşturan harflerin nümerik değerleri ileride meydana gelecek İsrâil'le ilgili önemli olaylara bir işaretir (Ginzberg, II, 98).

Ya'küb'a dair bilgiler doğumu yirmi beşinci, vefatı ellinci babda olmak üzere Tevrat'ın Tekvîn bölümünün yarısını kaplamaktadır. Tevrat'a göre İshak kırk yaşında iken Ârâmî Laban'ın kız kardeşi Rebeka ile evlenir, fakat hanımı kısır olduğundan uzun süre çocukları olmaz; nihayet İshak, Rabb'e yalvarır ve Rebeka hamile kalır. İshak altmış yaşında iken önce Esav, ardından Ya'küb dünyaya gelir (Tekvîn, 25/20-26). Esav avcıdır, Ya'küb ise çadırda otu-

ran sakin bir kişidir. Yahudi rivayetlerine göre dede İbrâhim, Ya'küb'u çok sever ve onu takdis ederek hayır duada bulunur (a.g.e., II, 100). Öte yandan İshak Esav'ı, Rebeka ise Ya'küb'u daha çok sever. Bir gün kırdan dönen Esav, Ya'küb'dan yiyecek ister, Ya'küb da ilk oğulluk hakkını satması şartıyla ona yiyecek verir (Tekvîn, 25/27-34). İshak Esav'ı kutsamak ister, fakat Rebeka ile Ya'küb'un hilesi sonucu Esav'ı değil Ya'küb'u kutsar. Gerçeği anlayan İshak Esav'a, "Kardeşin hile ile geldi ve senin bereketini aldı" der (Tekvîn, 27/35). Esav'ın kendisini öldürmesinden korkan Ya'küb, babasının tâlimatı üzerine hem Esav'dan kurtulmak hem de kızlarından birini almak üzere Paddan-aram'a dayısı Laban'ın yanına gider (Tekvîn, 27/1-28/5). Yolda Bethel'de gecelerken bir rüya görür: Göğe uzanan bir merdivenden melekler inip çıkmaktadır. Tanrı, Ya'küb'a ve zürriyetine üzerinde buldukları toprakları vaad eder ve ona zürriyetinin çoğalacağını müjdelir (Tekvîn, 28/10-22). Harran'a varınca dayısının Lea (Leah) ve Raşel (Rahel) adlı iki kızı ile evlenir ve her biri için dayısına yedi yıl hizmet eder (Tekvîn, 29/1-30). Raşel ve Lea câriyeleri Zilpa ile Bilha'yı da Ya'küb'a verirler. Ya'küb'un Lea'dan Ruben, Şimon (Simeon), Levi, Yahuda (Yuda), İssakar ve Zebulun ile kızı Dina; câriyesi Zilpa'dan Gad ve Aşer; Raşel'den Yûsuf ve Bünyâmin; câriyesi Bilha'dan Dan ve Naf-tali olmak üzere on iki oğlu dünyaya gelir (Tekvîn, 29/31-30/24; 35/23-26). Ya'küb çok zenginleşir, bu yüzden Laban'ın oğulları onu kıskanınca Paddan-aram'ı terkedip Ken'an diyarına döner (Tekvîn, bab 31). Dönüş yolunda Yabbok Geçidi'nde bir adamla karşılaşır ve onunla sabaha kadar güreşir. Karşısındaki, "Tanrı ile ve insanlarla uğraşip onları yendin" der ve Ya'küb'un adını İsrâil şeklinde değiştirir. Ya'küb da o yerin adını, "Tanrı'yı yüz yüze gördüm ve canım sağ kaldı" diyerek Peniel (Tanrı'nın yüzü) koyar (Tekvîn, 32/22-32). Yahudi rivayetlerine göre Ya'küb'un güreştiği kişi Mikâil'dir (a.g.e., II, 147). Ya'küb, Ken'an diyarına döndükten sonra kardeşi Esav ile barışır; Esav Seir'e döner, Ya'küb da önce Sukkot'a, ardından Şekem şehrine gider (Tekvîn, 33/1-20). Tanrı'dan Beytel'e gidip orada bir sunak yapma emrini alır ve bu emri yerine getirir. Bu arada ailesine ve çevresindekilere yabancıların ilâhlarından vazgeçmelerini, kendilerini temizlemelerini öğütler. Tanrı, Ya'küb'a görünerek, "Senin adın Ya'küb'dur, ancak artık Ya'küb çağrılmayacaksın, adın İsrâil olacaktır" der ve çoğalmasını isteyerek kendisinden mil-